

Felvidéki halottas lepedőszél vonuló táltos-madarai

részlet

Összegzés

Kicsit elkanyarodva a halottas mintáktól, azok elvont: derékszögű háromszögbe foglalható, farokra ereszkedő madaraitól, amelyek lepedőkön vonulva láttunk, számtalan régi minta ragadhatta meg még a figyelmünket. Ezeket azért sem kerülhetjük el, mert összefüggésbe hozhatók a jellegzetes, sorban vonuló madár-témánkkal, ahol a naturalisabb és színesebb változataik még szerepeltek a nászhoz, születéshez rendelt darabokon, de a halottasak (akár feketén, akár fehéren fehér hímzéssel) mindig az elvontabb formákat szeretik – akár a kehely (tulipán), akár csillag, vagy csillagos életfa, vagy madár is a téma.

De miért is földre eresztett farokkal, „ülve” vonulnak ezek a madarak? Miért nem repkednek a levegőbe – mint az madár-természetükkel összefüggne? Miért nem repülve viszik az áttört csipkén át kiszálló lelkeket a csillagok közé, mint a permi bronzok? Miért nem így „ábrázolják” speciális, nálunk csak ezeken a lepedőkön megjelenő, elvont elemekből álló testüket az egész Kárpát-medencében?

Talán, mert már ott vannak: megérkeztek az égi szférába, s vonulásuk a cél felé csak nekünk útmutató! A kiegészítő elemek: az égigérő fa, csillagos csúcsok, fénymagok, „kóbor” csillagok, áttört fény-lények a háttérben – mind erre vallanak. Egymás után, sorra következnek egyenként a madarak is – mint a középkori „haláltánc” motívumot feldolgozó emlékeken, vagy akár Arany János: Hídatavás balladájában is – a halálba vonuló lelkek. A halál elkerülhetetlen – s ebben mind egyformák vagyunk. Életünk sora e felé halad. Ezért a sor – ez a sors.

A világtörténelemben (Mezopotámiában, vagy a görögöknél, stb.) az ilyen vonulásokat a frízek örökítik meg. Ha az életről szólnak: akkor is pl. a hadsereg vonul fel a vezére előtt, vagy éppen a behódolt fejedelmek viszik az ajándékokat a császárnak, vagy a papok sora vonul az áldozattal az istenség színe elé. Az elkerülhetetlen sors jeleként! A sztyeppe népeinél is, már a szkíta királysírok nemezein feltűnik nekünk e gondolat, ahol ismétlődően sorjáznak - a nomádoknál érthetően – lovasok, egy olyan trónoló felsőbbiség elé, akinek ágyékából tulipán-kelyhes életfa nő.

Itt, nálunk a lélek-madarak közvetítik (kísérik a halott lelkét) az ítélő Isten színe elé – a magasabb szférában, csillagosan. Vagy éppen hozzák meg a földre születéshez – a sátoros ágyon, a nász idején, vagy a születéskor. (Ezeket az alkalmakat használtuk a madaras mintákat.)

A teljes emberi élet folyama azonban egy hullámot is kiír: születés után feljutunk a csúcsra a nász ünnepén, majd idővel az életünk aláhanyatlik, s meghalunk. Ez az ismétlődő emberi sors a „meander”, de a hulláma a Vizöntő-korunk jele is. A különös madarak ismétlődő, egy irányba vonuló ritmusa is ezt a folyamatot jelzi, a jelszerű testükkel sugallják, figurálisan. (2. a.)

2.a. A madarak vonulásának meander ritmusa

Lükő Gábor a magyar hímzőművészet eredetét a finnugor rokonnépeink hímzései alapján az együttélés koráig vezeti vissza, éppen a jelek közös meglétének bizonyítékaként.¹ A madaras kompozíciókat tartja a legrégebbi hagyatékunknak, s az északra szorított osztjásoknál valóban megtaláljuk alapvető jelként a jellegzetes, geometrikus formájú madarat is. Kultúránk összeér, de nem a mostani állapotában, hanem abban az időben, mikor még népeink a puszták lakói voltak. „A nomád életmód maradványait főként a magyar népi kultúrában, valamint a nyelvrokon obi-ugorok körében tanulmányozták. A közös szókészlet (többek között a lovat és a nyeret jelentő szavak) és a magyarok dél-oroszországi tartózkodásáról szóló történelmi tények azt bizonyítják, hogy a történelem folyamán a finnugorság ugor ága sztyeppei nomád életmódot folytatott.”² Éppen a sztyeppei hagyományok miatt felül kellene már bírálni pl. a vogulok kultúrájának finn-ugorságát éppúgy, mint a miénket is, hasonlóan a nomádság fogalmához. Nem is beszélve az „átvételek”, a hatások elemzéséről akkor, amikor a legnagyobb tömbben a magyarok maradtak meg (akiket különben sohasem finnek, hanem rendre türköknek neveznek a korabeli hiteles források). Az átadás-átvétel kapcsán pedig a nagyobb tömb, így a magyarok kulturális hatását lehetne megtalálni, ill. vizsgálni a kisebb, a leszakadt népekre, s nem fordítva. (A genetika majd bizonyítja is hovatartozásunkat!)

2.b. Madarak rácsban - osztják női hímzett viseleten

(Valonen-Rác, 1978. ny.)

¹ Lükő Gábor: A magyar hímzőművészet eredete és története. Néprajzi Értesítő, 1939. 14-35. 310-447.

² Niilo Valonen-Rác István: A finnugor népek népművészete. Budapest-Helsinki 1998. 14

A finnugorokról újabban megjelent albumokban viszontlátjuk a már Lükő Gábor által bemutatott madarakat, de nem csak osztják női ruhák hímzéseiként (fenn), hanem Rácz István fotóján egy-egy vogul kendőn is. A kék-bordó-sárga gyapjúfonallal hímzett textilek egyike csillagos, a másik madaras, olyan hullámból kiírt rácspan, mint amit mi vízfolyásnak nevezünk.

Lükő G. közölte kézelőn is még magában áll e hullámvonal, mint a magyarság hímzésein is, ahol rácossá zsúfolt elrendezést soha nem alkot a madaras minta, mint az idézett osztják női viseleten. (Hiszen tartalmilag a rács „megöli” a madarak szabad röptét, vagy épp a vonulását.) E viselet kabátjának „szárnyain a díszítmények keresztirányú elhelyezése, valamint a keskeny prémszegély melleleg tatár eredetre utal”-mondja a szakkönyv is. A kendőkről pedig közli: „Vogul hímzett kendők (XIX. sz. vége)... áldozati helyekről származnak, áldozati ajándékokként szent fákra kötve vagy az áldozati sörösedényre borítva használták őket. Eredetileg női fejkendők lehettek. (Nemzeti Múzeum, Helsinki)”³

3. Osztják női ingek kézelőjén a páros madarak hulláma (Lükő G. 1939. nyomán)

A XIX. század végéig tehát ezek a népek is megőrizték pl. a csillag-madár jel szakrális háttérét, mint mi is a gömöri halottas lepedőkön (s néha szintén fejkendőkön). De ha a voguloknál elfogadjuk a jel szakrális alkalmasságát, nálunk miért lenne kétséges a tudatos használata, amikor nálunk méginkább csak szakrális leplekre hímezve használták (s másüvé nem is)?! Annál is inkább, mert ezeket a lepedőket, amikor az ágyat felsátorozták vele, a gonosz elleni védelmül szolgáltak. A palócok központi területein pedig ezeket az ágyakat, amiben a szülés után a csecsemő és az anya együtt feküdt „Boldogasszony ágyának” is nevezték. Kapros Márta a Karancs vidékéről olyan emlékeket közöl, miszerint: „a gyermekágyas először kötött rítusszöveg mellett feküdt be a lepedő mögé. A bába megkérdezte: Hová mégy? A Boldogasszony ágyába – volt a válasz. Egyesek tudnak arról, hogy ezt háromszor kellett megismételni. (Litke, Ipolytarnóc, Karancslapujtó)”⁴ Szó szerint ugyanígy írja le Kálmány Lajos (száz évvel előbb), csak hogy Szeged környékéről, az ősi Földanya, Boldogasszony kultuszunkat kutatva!⁵ (Az talán köztudott, hogy a palócoknál a ház mestergerendájának fő tartóoszlopát is „Bódoganyának” vagy „sasfának” nevezték – a magyarság eredetmítoszával, a szakrális anyasággal és a Turullal, a madár szerepével érdekes mód egyezően!)

Ugyan most a vogulokkal és osztjákokkal példálózunk, de ez nem azt jelenti, hogy tőlük kell eredeztetnünk a gömörben is látott madarainkat. Hanem jelenti: feltételezzük, hogy valóban ilyen történelmi mélységben megőrizték ők is, mi is a még régebbi közös gyökereket - hasonló formákkal a hasonló hitvilágot. Elmondhatjuk (Lükő további példái nyomán) ezt a permi népekről is, tehát az Uralon innen és túlról is, azonban meg kell vizsgálnunk, hogy e népek kultúrája milyen hatás alatt őrizte tovább az elválás előtti (közös) elemeket? Az idézett könyv a történelmükről leírja, hogy a VIII. századtól emlegetett „osztjákok és a vogulok a történelmük kezdeti szakaszaiban közeli kapcsolatban álltak nem csak a nyugati szomszédaikkal, a permiekkal... hanem délnyugati és nyugati irányban a török-tatár népekkel is.” A permi népek pedig a volgai finnugorokkal egyetemben „az őstörténet homályából léptek elő vallási vezetőikkel és fejedelmeikkel az élen. A VII. században a bolgár-török állam és kereskedelem hatókörébe kerültek, 1240-1552 között pedig a tatár kánság alattvalói lettek, pogány hitüket azonban mindvégig megtartották.” Mármint az orosz uralom alatt a „törökös” hatást. Erre az 57. ábrán a mezei-cseremiszeiktől látott menyasszonykendő teke-türkmén

³ Niilo Valonen-Rácz István: A finnugor népek népművészete. Budapest-Helsinki 1998. 15. kép

⁴ Kapros Márta: Születés. In: Palócok IV. szerk.: Bakó F. Eger, 1989. 42.

⁵ Kálmány Lajos: Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. Értekezések a nyelv és széptudományok köréből XII. kötet Bp 1885

szőnyegekre emlékeztető mintája mellett további bizonyítékul idézhetnénk a Rácz István fotói közül a mellette lévő mordvin vőlegényt is, akinek övén ősi, kétfejű lovas vas fésűk csüngenek, hasonlóak a mi hortobágyi lószerszámaink „kétfejű” griffes csatjaihoz. „A szembeforduló lófejjel díszített végű fésűket mindig párosával kötötték az övre, a lányok hasonló fésűje a mellcsatról függött alá. ... A XIX. században még élő népművészeti hagyományok közül a legrégebbieket minden bizonnyal a késő vaskorból származtathatjuk: ilyen például a... mordvin fémfésűk két lófejes díszítése. ... A mordvin hátsókötény (i.m.77. kép) amelynek megfelelőit megtaláljuk a Balkánon, bronzkori hagyományt őriz, amint ezt a Kárpát-medencében talált agyagfigurák bizonyítják.”⁶

A déli finnugorok tárgyai (mint hitviláguk), de sorsuk, talán eredetük is sokban hasonlít a miénkhez, holott a IX. századtól végleg elszakadtunk tőlük. Nem úgy (ők és mi is) a török-tatár népektől, akik nálunk is a keleti, közép- és dél-ázsiai kapcsolatokat is jelentették egészen a középkorig. A türk kölcsönhatás vizsgálatát a közös elemekben így nem kerülhetjük meg, különösen akkor, amikor a gömöri honfoglaló törzseket is törökösnek ítélik a történéseink is.

„Az a hímzés, amelynek egyik ismertetőjele a két egymással szemben álló, szárnyával lefelé ábrázolt madár motívuma, Egyiptomból indult ki...” - írja a vogul kendő kapcsán a finn szerző. Ha az eredeztetés kérdésében nem is foglalunk állást, hiszen az idézett tanulmány sem támasztja alá állítását, a folytatás akkor is megszívlelendő: „A hímzést kezdeti formájában először a tatárok közvetítették az obi-ugorokhoz – erre utalnak a tatár jövevényszavak (kivarni, öltetni, hímezni, hímzés)”⁷ Egyiptom felől pedig a „tatárok” nyilván nem Európán, Olaszországon, Németországon át közvetítették az Uralhoz, és azon túl is a jeleket. Erre utal az a részlet-forma is, amit ha jól megnézzük a vogul madarakat, csak akkor láthatunk: nem csak a közöttük lévő életfán (amit Lükő totemnek tart – s Gömörben ez a kelyheseken is visszaigazolódik) láthatunk még kis kunkori-vonalakat is, hanem a madarak körvonalát kísérendően is! A voguloknál nem mondhatjuk, hogy „barokkos” a hatás... Lükő Gábor írja, hogy e vonalakat (mint csiga-vonalat is, vagy „Almási a dupla kacskaringót a kirgiz applikációs munkákon kosszarv utánzatának tartotta”) Viski és Palotay is jellegzetesen törökösnek tartja, egyéb összetételben (mint svasztika), de a türkmén „göl”-ként és a mongolok nemzeti jeleként: a „tamga” felépítésében, s a kisázsiai népek szőnyegein is rendre megfigyelhetőek. Geometrikus formájában kétségkívül a voguloknál is jellegadó, de a mi gyimesi csángóinknál nem?⁸ Vagy éppen a látott gömöri szőlős rece-betéten! Nálunk viszont ívesen is jelen vannak a hímzéseken e kacsok, mint ahogy a kos-szarvakat, svasztikákat mai palóc hímestojásaink mintáinak másaként⁹ üzbég jurtáról, s a Pamírból kirgiz jurta-ajtó nemez szőnyegeiről is idézhetjük.¹⁰ (Ahol azt is megtudhatjuk, hogy a türkmén ajtó-, kapu-díszítő szőnyeg-keret neve: „**kapunuk**”, ami számunkra is megérthető.)

A türk népeknél (Anatóliában is) a madár megtalálható a csomózott szőnyegeken, sőt a Kaukázusban is ugyanúgy. Anatóliától Turánig, Iránig és Belső-Ázsiáig „a türkmén törzseknél legtöbbször madarak és növények stilizált rajzát láthatjuk a gölökben. A madarak ábrázolása természetes, mivel a legtöbb türkmén törzs oltalmazó állata valamilyen ragadozó madár volt. Ezeket az érdekes és egymástól teljesen különböző törzsi mintázatokat ma is minden türkmén, de kiváltképp a szőnyegtakácsok jól meg tudják egymástól különböztetni.”¹¹

Lükő feltételezése tehát jogos, hogy lehetséges: totemisztikus e madár az ugoroknál, és ugyanígy nálunk is, amennyiben vezető lelket lát a mi népünk is benne. (lásd a Turul madarat) A vogulok még „a körkörös és ágas motívumoknak is – talán a tamgák, a totemisztikus elképzelések és hagyományaik hatására - környezetük állatneveit adták”, mondja a finn szerző, feltételezve a kapcsolatot a mongolok (hunok) felé is. Az Altajtól tehát a Kárpát-medencéig húzódik e formakincs

⁶ Niilo Valonen-Rácz István: A finnugor népek népművészete. Budapest-Helsinki, 1978. 9.

⁷ Niilo Valonen-Rácz István: A finnugor népek népművészete. Budapest-Helsinki 1978. 21.

⁸ Vákár Katalin: A gyimesi fonákján varrott. Csíkszereda, 1998.

⁹ Makoldi Sándorné: Másfél-ezredéves tojásírás a Tisza-mentén. In: Élő táj II. szerk.: Buka László, Debrecen, 2002.

¹⁰ Erdélyi István: Az 1956-os pamíri expedíció néprajzi tanulságai. Ethnographia 1962.

¹¹ Gombos Károly: Régi türkmén szőnyegek. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1975. 8.

útja a sztyeppei népek vándorlásának területén, amit ma már leginkább a mongolok és a türk népek laknak, de mi is megjártunk.

4. Türkmén szőnyeg törzsi gölje - minden negyedben egy magányos madár-, vagy „csillag-lábbal”, úgy, mint egyes gömöri madarasokon (s a kör közepén pedig a 4 irányú Kos-szarv együttes)

Anatólia őskorának titokzatos népénél, a hettitáknál is megtaláljuk – az írásjelek között - koronás madarunk előképét, még hozzá ugyanabban a pózban. A hangzókká töredezett képirás e fázisában a madár még teljes pompájában, s ebben a formában szerepel i.e. 2000 táján, mint a tárgyalt madarunk. Ezeket a hettita hieroglifákat Pap Gábor a népművészetünk (a hortobágyi karikásostorok berakott képjeleinek) olvasatakor is használja, összehasonlításul.¹²

5-6. Hettita írásjelek koronás madara

(C.W. Ceram nyomán)

¹² Pap Gábor: Beszédes jelek Isten ostorán. in: Mag hó alatt – télutón. (Püski) Budapest, 2003. 227.

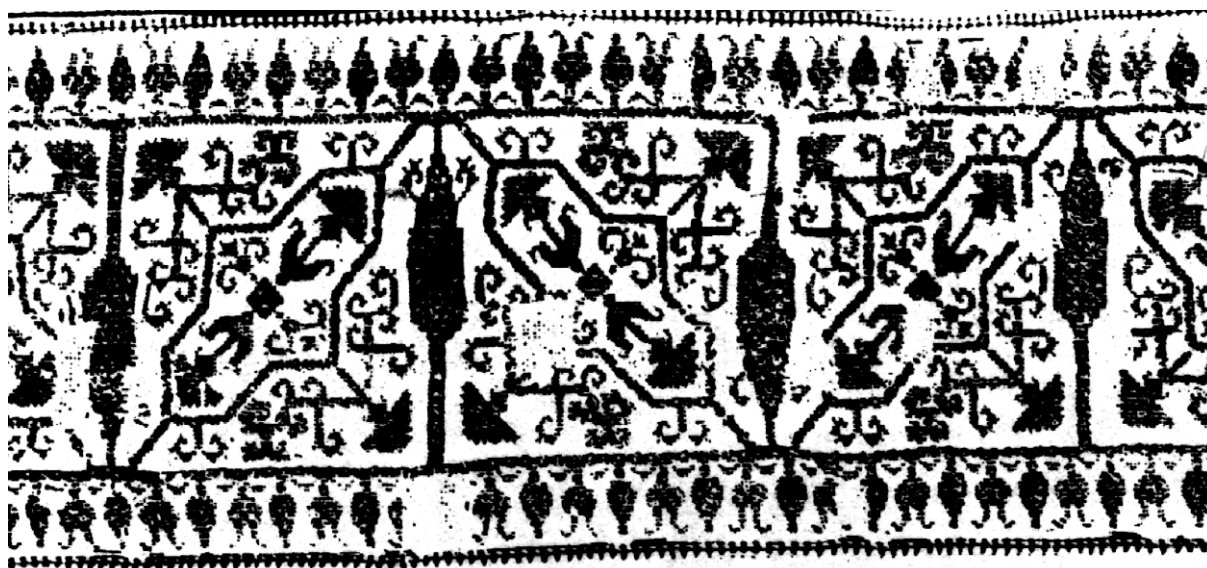
A Kaukázus környéke is eljövételünk óta foglalkoztatja krónikáinkat, ahogy „Szkítiából kijövénk”. A népünknek a magyar halottas lepedőkön megőrzött madara csak egyik bizonyítéka annak, hogy ott rokon kultúrákkal voltunk körülveve, mert mint a turáni, s a kazak pusztákon, a kaukázusi szőnyegekben is megvan külön is, különböző formákhoz kapcsoltnak is, a madár fejét ékesítően is a „kos-szarv”. A VIII. századtól követhető (finn-) ugor madár és a jellegzetesen türknek tartott (kacs, kosszarv) elemek együttese, a kaukázusi példákön át a magyaroknál van tehát együtt a gömöri madarakban, ami arra mutat, hogy a megőrzött rendszer nálunk a legteljesebb. (Ék-es jelrendszer esetleg időben visszafelé tovább is vezethetne, ha pl. a fej és a két szarv 3 háromszögét együtt olvasnánk. Elgondolkodnánk, hogy a hettitáknál a három ék = az ország jele, mint a mi címerünkben is a hármashalom.) Formailag a felvidéki madár átírása mindkét származási vonalat együtt viszi tovább, technikailag azonban „egyedi az úríhímzések között”, s a nálunk meglévő háttér-alakítás („Eurázsiaiban”) sem fordul másutt elő.

Színben, anyagban és öltésmódban mégis inkább a török hagyományhoz húz, mint az un. úríhímzésről már megállapították. A ma még az isztambuli bazárban is fellelhető török hímzések kétségtelenül mutatják, hogy a mi selyem-hímzéseink geometrikusabb, s a szabad rajzú változata (az úríhímzés) egyaránt a törökökéhez áll legközelebb, s az oszmán anyaggal mutat legtöbb rokonságot.¹³ Az oszmán időknél tovább azonban nem igen kutatott az irodalom, holott a származási vonal e népnél is Ázsiába nyúlik vissza, mint már bevezetőben láttuk a szeldzsuk törökök Turán környéki eredeztetését, a Kaukázust délről megkerülő útvonalon.

7. Szarvas madár- szőnyegen

A török hímzések oszmánt megelőző, ősi, szeldzsuknak tartott geometrikus rétegben főként a kendők, fátylak, de leplek-lepedők szélét a folytonos zeg-zug vonalszerkezettel, geometrikusan díszítették. (Mint ami a vogulban is, nálunk is általános.) Egyes ilyen török darabokat a magyar múzeumok is őriznek: Lengyel Györgyi közli egy XVII. század végére datált „törökös lepedőszél” szálszámolásos képét színes selyemmel, csipkével ellátva.¹⁴ Palotay Gertrúd töröknek azonosítja (a piros, zöld, kék, csontszín, barna selyemmel hímzett) hasonmását Csengeren.¹⁵ (8. ábra)

8. Csengeri úrasztali kendő

török lepedővég

¹³ Bizonyítását Palotay Gertrúd, 1940. végezte el

¹⁴ Lengyel Györgyi: Keresztzemes kézimunkák. Budapest, 1981. 90.

¹⁵ Palotay Gertrúd: Oszmán-török elemek a magyar hímzésben. Magyar történelmi Múzeum, Budapest, 1940. 35.

Az ilyen szálszámolásos darabok ritkák az oszmán-török rétegben, az oszmán korban, mint a mi úrihímzéseink között is. Párhuzamosan azonban a népi darabokon általános nálunk! Az egyik kivétel a gömöri Ragály 1683-ból keletkezett úrasztali terítője (12. ára), amely színes selyemhímzése miatt úrihímzésnek minősül, de mégis szálszámolásos, mint a népi munkák. Palotay amikor összehasonlítja az úri hímzést a korabeli oszmán-török hímzéssel, akkor derül ki, hogy a tulajdonképpeni hasonlóság a selyemhímzésű, több színű, virágos kendőkön találtatik, ami magyar oldalon az úrihímzésre, török oldalon az oszmánra jellemző a hódoltság korában. Az „átvétel” kérdése tehát ezek között eldöntendő. Az említett ragályi terítő elrendezése, motívumai, színei stb. olyanok, mint az oszmán kendőké, de hímzés-technikája nem – s nem azonos a magyar úri hímzésekével sem, így látnivalóan más hagyományt is hordoz. De nem is teljesen a keresztiszemes, népi kategória, mert akkor a szakirodalom szerint egyszínű piros, vagy még kék színű lenne. Tehát együtt található meg benne minden ismérv, ami csak a magyar nemzeti hagyományban van benne.

Borulnak a kategóriák akkor is, ha az archaikus **madaras** lepedőinket akarjuk besorolni, mert ugyan színesek, selymesek, mint a mi un. úrihímzésünk, de mégsem „oszmánosak”, mert a keretük, de jelkészetük is olyan geometrikus, mint a törökök ősbib rétegében, a szeldzsukban találunk csak meg, vagy a voguloknál, akikhez a hímzés a „türkök” (tatárok) közvetítésével került (bár ott meg nem többszínű). Úrinnak a selyem miatt, de népinek az öltés miatt nevezik? Kérdéses azonban, hogy az említett, korai gömöri kendőn lévő név is (Diennes Katalin) egyáltalán úri, kishemesi, vagy paraszti-e? Mert a gömöri halottas lepedőket ma a népi kategóriába soroljuk és a parasztság körében találjuk fel, pedig ezek is selyemmel, tömő-laposöltéssel hímzettek és igen finom és főként néha igen színes munkák. Egy ponton egyeztethetőek a kategóriák: akkor igazak, ha a népit és az úrit nem választjuk el, mint valószínűleg hajdan sem tették a kultúránkban! Bár ezen egységes nemzeti művészetünket mára a nép őrizte meg, de valószínűleg még abból a korból, amikor érintkeztünk északra az ugorokkal, délen a szeldzsukokkal is, s a Kaukázust érintve elindultunk mai hazánk felé.

Mert a török hímzések jellegzetességeit kibontva Palotay idézett művében arról is ír, hogy a gömöri **csillagos-életfás, kígyós** elrendezéshez hasonló török lepedők (9.) „minta szempontjából merően eltérnek” az eddigi törököktől, nálunk viszont gyakoriak. A rokonait a Lükő által is tárgyalt vogul hímzéseken is megtalálni, de ugyanúgy a kisázsiai-kaukázusi szőnyegek szegélyén. Mi sohasem készítettünk (vagy nem tudunk róla) csomózott szőnyeget, mégis a magyarságnál ez a minta lényegesen több hímzésen szerepel, mint állítólag a törököknél. „Míg perzsa és kaukázusi hímzések között gyakran akad olyan terítő, mely mintázatában szőnyegekre hasonlít, a török hímzések között igen ritkák az e nagyhírű és nagymúltú testvérművészetre való visszaemlékezések.”¹⁶ A keleti szőnyegetek tehát alig követik a tárgyalt török (oszmán-kori) hímzések, viszont a magyarok igen. Nálunk a „visszaemlékezés” ezen utalása a gömöri madaras sor, még inkább a hullámban kelyhes és csillagos-életfás mintákban megmaradt. De, hogy megvolt valaha a törököknél is, azt a következő példán a jellegzetes ciprus alakja jelzi, ami megjelenik a hullámban, s váltakozva gránátalmák „fái”, a szőnyegekben meg a „kehely-virágok”,

A 8. képen is „a ciprusok közötti négyszögletes mezőkben igen régi – még az oszmánok előtti korban használatos, a szeldzsuk művészet stílárís bélyegeit mutató – mértánias szalagminta nyomait találjuk”- írja Palotay. Fafaragáson, csempéken e zeg-zug vonal tovább élt, de a kézimunkákon ritka a törököknél – nem úgy nálunk. A régi szeldzsuk időkhöz talán mi még jobban kapcsolódunk - kivéve a hódoltság korát idéző úri hímzéseket a tárgyalt török hímzés-korszakkal – hiszen a gömöri anyagban együtt található az említett szeldzsuk és oszmán jelleg is, mi szervesen összekapcsolva őriztük a később ott specializálódott korok elemeit. (A szeldzsuk török törzs szintén Bokhara környékéről indult világhódító útjára, a X. században felvéve az iszlám vallást. Hamarosan leigázta Turánt és Iránt, majd egész Szíriát és Kis-Ázsia nagy részét. Melik sah, a „tudományok kedvelője” (1072-92) az Égei-tengertől az Indusig, s a Perzsa öbölíg terjesztette ki hatalmát. Halála után a birodalom szétesett, ami maradt, azt a XIII. században az oszmán törökök semmisítették meg, vagy olvasztották be.)

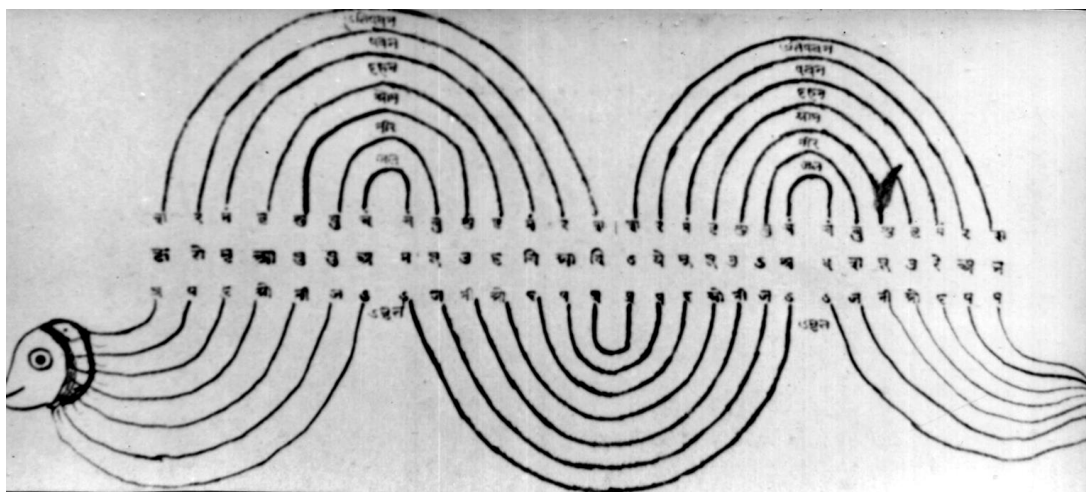
¹⁶ Palotay Gertrúd: Oszmán-török elemek a magyar hímzésben. Budapest, 1940. 39.o.

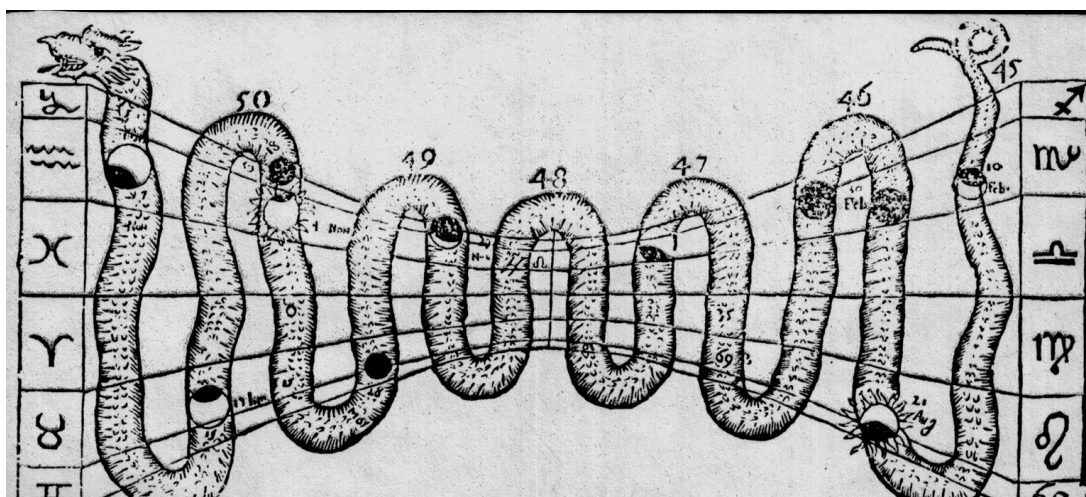
anyagban. Méretét nem közli, de én mégis lepedőszélnek gondolom (mint a hasonló, szeldzsukosnak tartott törököket is a 9.3 ábrán és a magyarokat a 9.1 ábrán is) éppen csík-minta kompozíciójuk miatt.

A **hullám-kígyóval** már a legelején is foglalkozva megállapítottuk, hogy a halottas lepedőkön is inkább az idő folyamatát érzékeltetik, vagy mint az élet folyásához kapcsolódó víz-, vagy kozmikus energia-hullámok. (Élőlény formában: kígyók, sárkányok.)

10. Az idő kígyója (tantrikus ábra)

India

11. A jezsuita Athanasius Kircher alkímista rajza, az idő és a Zodiákus jelzésével. XVII.sz.

Az idő kígyója (Indiában) és Európában is (a keresztény Jezsuiták szemében is) a kozmosz, a Zodiákushoz és a bolygók állásához kötődnek. Textileinken sem másképp jelennek meg, mint a kozmikus törvények életünkre alkalmazott periódusaiként. Ez az S görbe a Nap útja is, hiszen fordulóin, csomópontjain (egy vízszintes, nap-éjegylenlőségi horizont mentén) mindig utalás-szerűen megszakították.. (A 13. ábrán ez konkrétan S, a 14-en viszont **svasztika**, azaz Nap jelöléssel!)

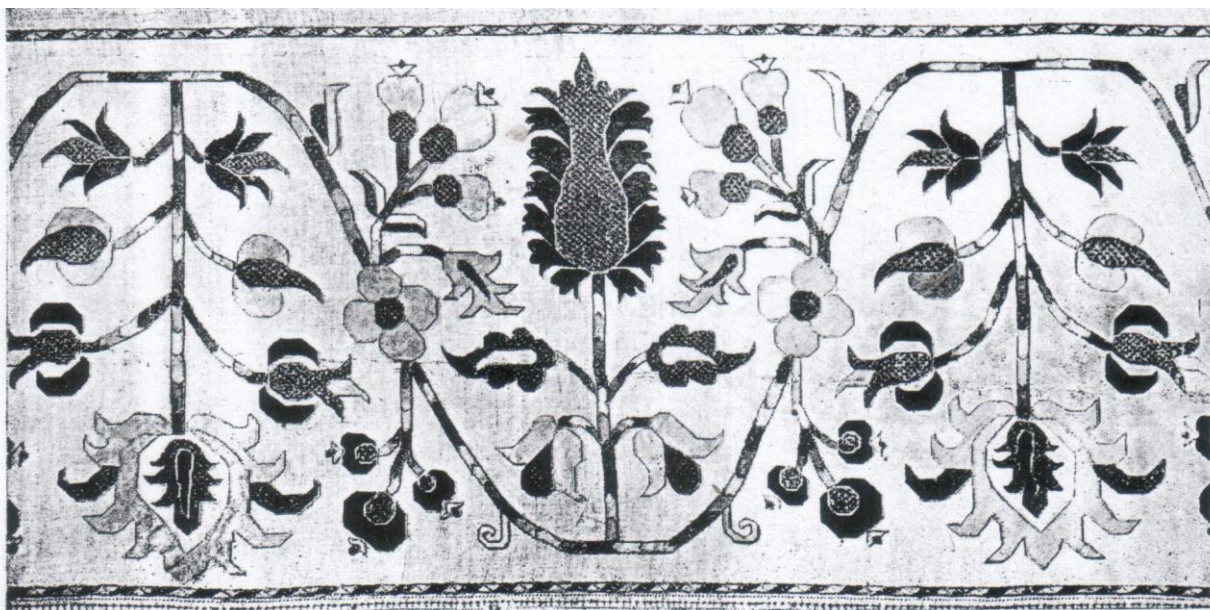
12. Beregi sárkányos

13. Orosházi szőrhímzés pontozott hullámának fordulóján S jellel (Domanovszky 1981.)

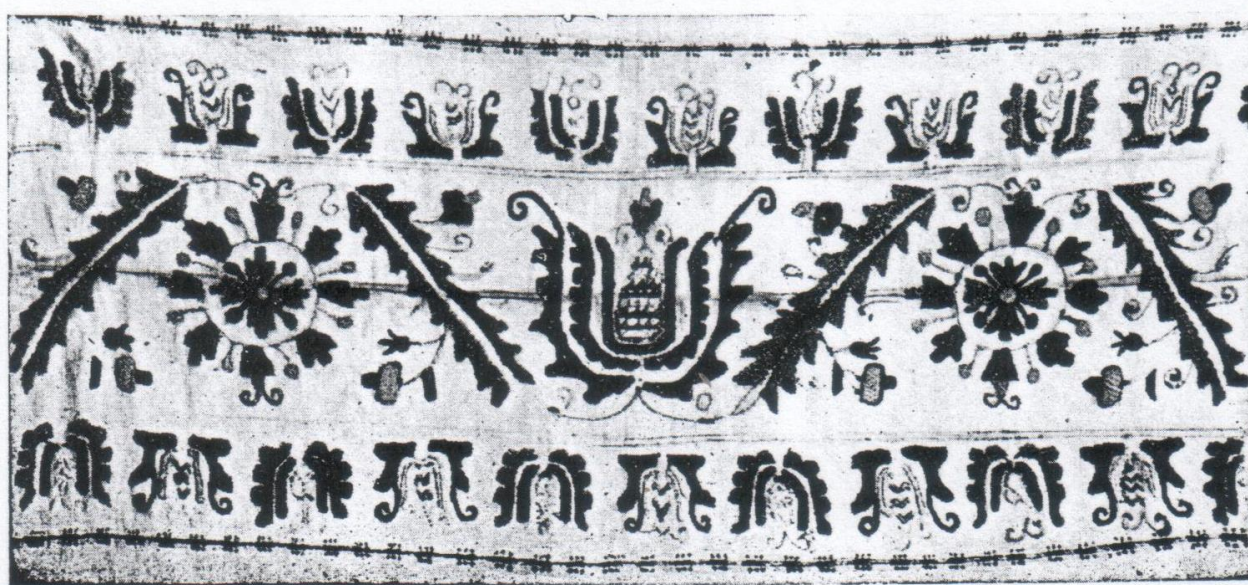
14. Keleti szőnyeg hullám-szegélyének fordulóján: S helyett svasztikával (Nap-jellel)

15. A hullámban a fordulón 4 szirmú rozetta is a Nap jele (Erdélyi lepedőszél, Palotay ny)

A hullámban a **virágok** felülnézeti képe, ha sugárzó kör, akkor a Nap jelképe. Ez általában rózsza, ezért rozettaként, „rózsza-ablakként” a fény sugárzását, a Napot is jelöli, mint karjaival a svasztika is. A teljes körben sugárzó rozetták egy szeletét, ami csak egy kör-cikkely irányba terjeszti a sugarait – szegfünek célszerű ábrázolni a virágos mintán. Ez is igen gyakran előforduló elem a törököknél, de ugyanúgy nálunk is.

Oldalnézetből is ábrázolható még több karakteres virág, leggyakrabban a tulipán. Kelyhe ilyenkor alkalmas jele a befogadásnak, de a zártság, illetve a kinyílás folyamata is érzékeltethető vele. Egy olyan folyamat, mely fázisokat jelölhet. (A sugárzó rozetta már kiteljesedett, felülnézeti teljes pompájában statikus – de a mozgásának a folyamatát érzékelteti a hozzá kapcsolt hullám, szár, levél.) A tulipán divatját a törökök terjesztették el Európában (Hollandiában is), amit az ázsiai pusztákról hoztak magukkal – mint mi is. Ott ugyanis őshonos növénye, virága a sztyeppének! Zárult állapotában: a bimbó-forma is jellemző a törökökre „török körte” néven, ami olyan, mint a száron függő füge. (Nálunk is megvan ez a minta, láttuk slingelt textilen Gömörben is.) Mint az a magokat tartalmazó gubó, amit ugyan nevezhetünk gránátalmának, de nálunk (halottas lepedőkön) inkább az (örök) álmot hozó mák-gubó.

16. a. Magyar úrihímzéses párnavég hullámában tulipán és rozetta váltakozik (Palotay G. ny)

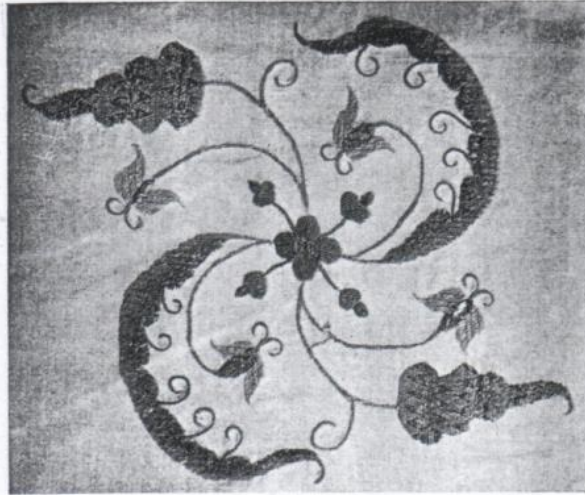
16. b. Lánc-öltéses párnavég karakter-virágai

Egy újabb magyar hímzésen (16.b.) a kompozíció fríz-szerű elrendezésben ismételteti a két alapvető virág-ábrázolást: a felülnézeti körkörös (margaréta, rózsza = rozetta), és az oldalnézeten jellemző: (nyíló) tulipán formáját. (A tulipán is jellegtelen kör felülnézeten.) A szalagonként tükrözött kompozíció („mint fenn, úgy lenn”) rámutat e virág-ábrázolási típusok lehetséges égitest mivoltára. Ugyanis a fő motívumsorok vízszintes közép-vonalán a Kos-jelén „ül” (a kozmikus tavaszpont csillagászati jele, mely a Nap-pályája vegetációs, s így az évkör kezdete) mindegyik „virág”. Sőt: mindegyik azonos nagyságú virág-fej is e jelben ér fel a fríz tetejére („az égig”) – mintegy szárnyakat adva a körnek, s a nyílás irányát mutatva a tulipánnak. Ahogy a régi úrhímzésen a hullámban váltakozik e két forma (fenn és lenn, a nappal és éjszaka periodicitását kifejezve), úgy itt horizontálisan alkotnak végtelen sorozatot, mint az egymást követő nappal és éjszaka két nagy égiteste, világítója: a Nap és a Hold. A körkörösen sugárzó, „szárnyas” Nap stabilan tartott (az ókortól ismert) formában: felülnézeti virágként, a Hold pedig nyíló = tehát változó (változtatható) oldalnézeten (fejlődő) tulipánként. Ők ketten adják a fényt a földi növények (a külső bokorsor) hármás-ágú életfáinak. Illetve csak a körkörös (Nap) formához kapcsolódik kívül leveles növény, hiszen a napfény élteti a növényeket (és a Holdat is az változtatja) – de az a párnán 4-szer, $3 \times 4 = 12$ ággal (ami a teljes év hónapjainak számát is kiadja). A Hold változása pedig köztudomásúan összefügg a vizek járásával, az élet-ciklusok periódusaival – és nem csak a növényeknél. Tehát egyetemes törvényeket üzennek ezek a virágos kompozíciók is – minden időben, nem csak a reneszánszban! Ha nem hinnénk ebben mégsem, akkor láthatjuk a következőkben az egyetemesebben elfogadott „kozmosz” kompozíciókban: a központból kiperdülő svasztika (Nap-jelkép, vagy Galaxis) formákban.

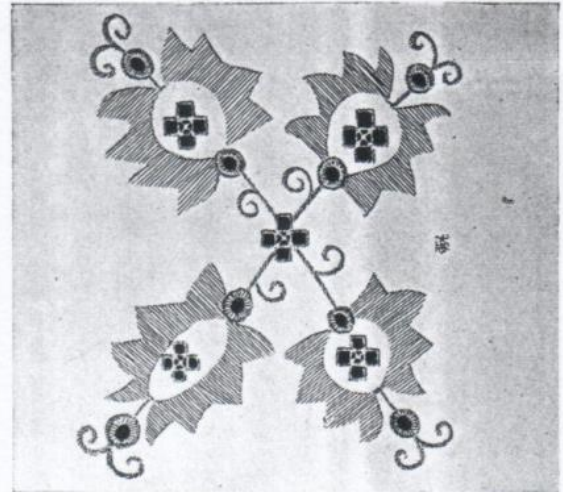
Az a következtetés, hogy talán mindegy, hogy növényi (virágok), vagy figurális (állatok) formájában fogalmazzuk meg e fontos természeti törvényeket a textileken (vagy bármely más anyagban) a népművészetben, arra mutat, hogy megtehetjük. Az átlényegített formák, tipikus kompozíciók mindkét esetben kifejezhetik az égitestek jellemző tulajdonságait is. Bár a növényi növekedés inkább a folyamatok modellezésére alkalmasabb, míg az állatok a stabil, kifejlett állapot kifejezésére. Az a tény, hogy a bemutatott halottas lepedőkön sorakozó madarak is profilból ábrázolódnak, azt is sugallja, hogy a Holddal lehetnek kapcsolatban. S valóban: a hitvilágunkban a holtak lelke a Holddal van kapcsolatban (nyelvünkben is egybehangzik a Hold = holt), ugyanúgy, mint a hitvilágbeli „lélekmadarak”, melyek az elhalt lelkét kísérik az égi honba.

Nem feltétlenül kell figurálisan (ember-ábrázolással) elmesélni a történeteket – ezt mutatja a népművészet. Mert a figurális csak konkretizálja, egyedivé teszi a mondanivalót (ez persze természetes az un. konkrét, pl. bibliai témákkal kapcsolatban), de a különböző, ismert jellemzőkkel rendelkező növények (állatok) is tudnak különböző egyetemes jelzéseket közvetíteni. Kialakulhatnak belőlük elvontabb formák (jelek), jellemző kompozíciók – amik mind beszédesebbek lehetnek. Az elemzéseknél tehát minden elem környezetét, a kompozícióban elfoglalt helyét, számosságát is érdemes figyelembe venni – és nem csak a stílus, technika, az esetleges feliratok alapján értékelni. Tehát a tartalom a fontos – mert tanulságokkal ez szolgál az életünkről. Kialakulhatnak ugyan területi jellegzetességek, különbségek is, de az emberi tartalom az egész földön egyetemes – mint a kozmikus törvények is körülöttünk. De a hasonló gondolkodás megmutathatja a kulturális összefüggéseket, rokonságot is - anyagtól, technikától, időhatártól függetlenül.

Ha őseink a vizuális jelképekkel (képírással) akartak nekünk üzeni, hogy az életünket egyre jobban szervezhessük - és nem csak az öncélú, mechanikus díszítgetésre használták a jeleket (amit azért észrevehetünk), - akkor kötelességünk ezen üzeneteket megfejteni, és komolyan venni!

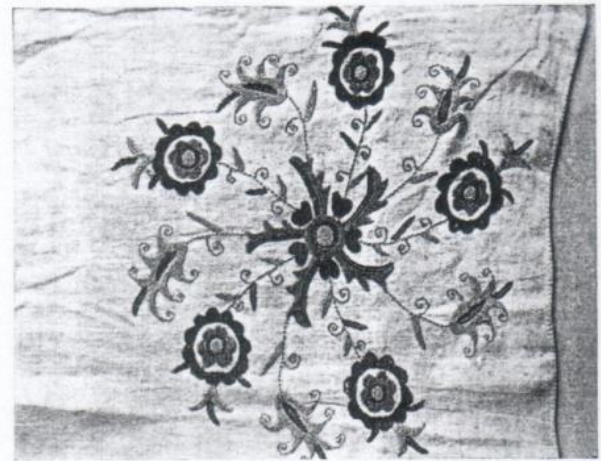
111

112

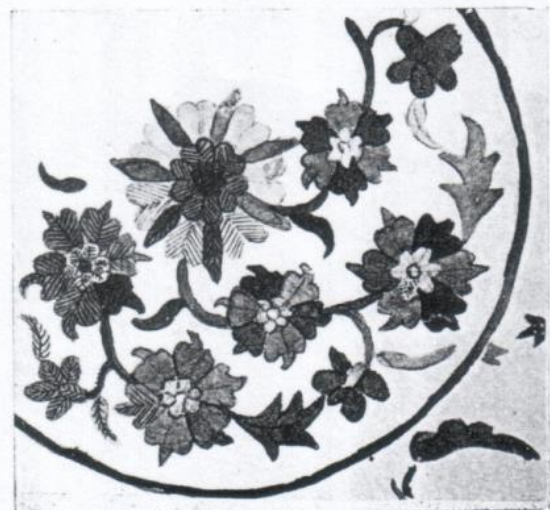
113

114

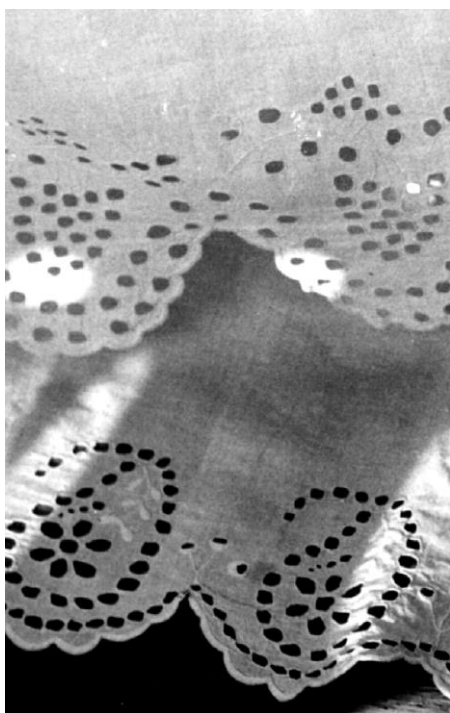
115

116

17. Palotay Gertrud (1940.) által kigyűjtött virágos svasztika-jelek úrihímzésekről (111. Vajdakamarás, Kolozs m., 112. Szilágysomlyó, Szilágym. m., 113. Küküllővár, Kisküküllő m., 114. Magyarkirályfalva, Kisküküllő m., 115. Sepsiszentgyörgy, Háromszék m., 116. Vajdakamarás, Kolozs m.

„A termékenységet jelképező sokmagvú **gránátalma** is Kisázsiban és a Kaukázusban honos, s nem Itáliából került ez a minta Keletre”- írja a szőnyegszakértő Gombos Károly. Gubós-bimbós, ill. gránátalmásokat, kelyhes-életfásokat igen, de madarasokat nem láttam még török hullám-csíkos lepedőszélen (csak vastag, skófiomos hímzésű terítőn és kaukázusi csomózott szőnyegekben). De az biztos, hogy ők is sátoros ág leplezésére használták a finom, hímzett lepedő-gyolcsokat Garian Tep környékén (a szíriai határnál), ha fiú gyermek született.¹⁷ S nem csak ők: „Közép-Ázsiában a nagyobb méretű hímzéseket szuzainak hívják (tadzsikul). Ezekkel a nagy, hímzett terítővel takarták le a fiatal házasok ágját... A mintázat a paradicsomi virágoskert földidézése a sivatagos, kietlen táj ellentéte. ... A tadzsik és üzbég nők a leányka születése utáni években elkezdik a kelengye készítését, mert egy nagyobb (pl. 225x335 cm-es) szuzani kihímzése másfél évet vesz igénybe. Az ottani szokások szerint a kelengyébe legalább két szuzanit kell adni.”¹⁸ (A szerző közöl egy Közép-Ázsiából a magyar Iparművészeti Múzeumba került XIX. századi, virágos példányt.)

18. A 29. ábra keleti szőnyegén lévő, és itt, gömöri slingelésen lévő „török körte” gumója-bimbója, a magyar úrihímzés bokrán (Hunyad megyében) is török hatás?

Palotay a szintén jellegzetesen „török” cakkos **levelekről** beszélve, ami nálunk a gömör megyei lepedőszélen is (16. a.) a hullámra, virágokra is (18.) ráíródik, még tovább megy, azt is elmondja E. Herzfeld nyomán¹⁹: „Anélkül, hogy ezen díszítmények eredeztetésével, s századokon át megtett vándorútjával ehelyütt foglalkoznánk, csak rá szeretnék mutatni arra, hogy már szasszanida ezüstmunkákon is szerepelnek olyan szárak, amelyek egyszersmind fogazott szélű levelek is, s ami tudományos megállapítás szerint **szasszanida** jellegzetesség.”²⁰ A palóc, de általában is a magyar²¹ hímzéseknek is egyik alapeleme. De anatóliai csomózott szőnyegek szélén is gyakorta együtt szerepel a hullám-índás elemekkel.(72.b.) E hullám csomópontján más szőnyegen svasztikát, vagy S-t láttunk előbb, ami bizonyítja, hogy e hullámpálya kozmikus értelmű lehetett, ha megmaradt – mint a mi

¹⁷ a: Gerek Edit, 2002.

¹⁸ Gombos Károly: Régi keleti hímzések Rodosztól Bokharáig. Művészet, 1982/5. 29.

¹⁹ Ernst Herzfeld: Der Wandschmuck der Bauten von Samarra und seine Ornamentik. Forschungen zur islamischen Kunst II. Berlin, 1923. 188.

²⁰ Palotay i.m. 1940. 50.

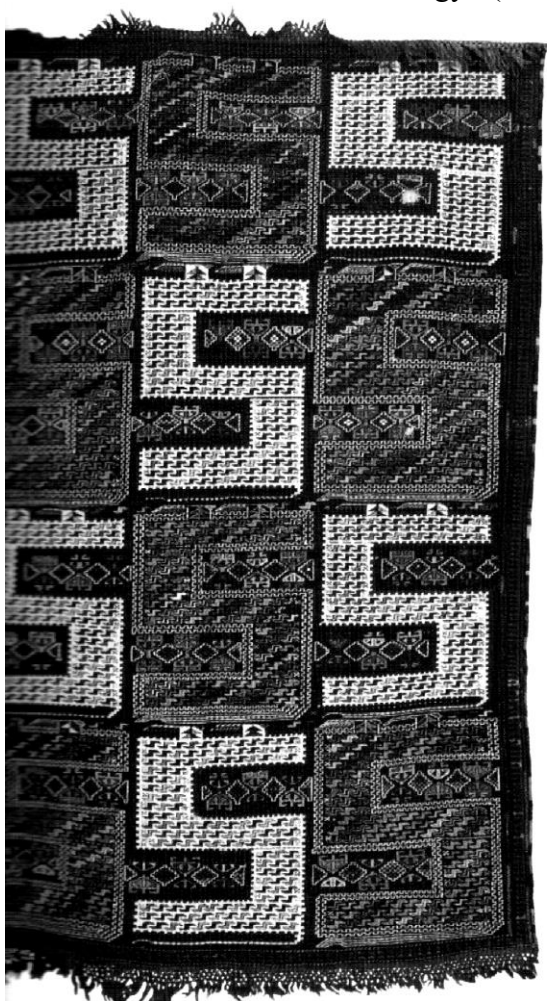
²¹ Fügedi Márta: Mezőkövesd és vidéke hímzései I. (Szálánvarrott vászónhímzések) Budapest, é.n.

szatmári, gömöri hímzéseinken is. Túlmutatva, de egyben rámutatva az indás-, víz-, kígyó-sárkány energiákban testesülő analógiákra is – amik néhol a leeresztett farkú madarak (alvilágbeli?) váltópárjai!

19. Leeresztett farkú madár és „koronás” kígyó váltakozik anatóliai szőnyeg göl-központjában

„A Kaszim-Usagh típusú hímzéseken a kígyó alakú mintákat sárkányoknak, kígyóknak tartják, mágikus őrző lényeknek a Kaukázusban”²² – akik az éltető vizek, források őrei is ott. (20.) Az örmény „sárkányokat” elnézve elgondolkodhatunk a nálunk is gyakori, pusztán **S vonal** értelméről is! További anatóliai szőnyegen a „sárkányok” kiáradása mellett, a 4 térfélre osztott medálban (göl) pedig együtt látjuk a „madarunkat” és a koronás kígyó („kis sárkány”) kezdeményeit. (19.)

20. Örmény sárkányos szőnyegek a Kaukázusból

(Örmény katalógus ny.)

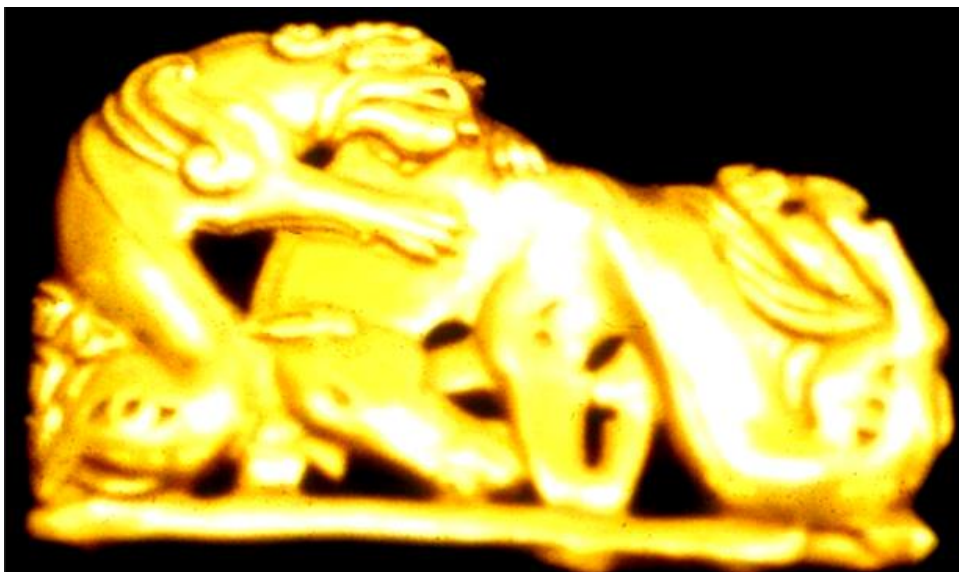
²² Gombos Károly: Régi keleti hímzések Rodosztól Bokharáig. Művészet, 1982/5. 27.

21. Szatmárban

A madarak megvannak más formában is a hímzéseken, pl. Szatmárban: párban (életfánál geometrikusan), és sorban (naturálisabban) is. Még, ha a naturálisan is, de az S indába kerülnek, s ott lesznek sor-madarak, akkor is ragaszkodnak annak jelzéséhez, hogy megcsípjék: azaz **szakaszolják** azon a bizonyos horizont-ponton a jelzett hullám élet-folyamatát.

22. A szkítáknál

A szkítáknál már az i.e. V. századtól él ez a jelbeszéd, a temetőkből lelt, teljesen naturálisnak látszó ötvös emlékeken is, az állatküzdelmi jelenetekben. A legjellemzőbb állatuk, a felismerhető ló (keleti zodiákusban a Nyilas erő) testének (életének) S alakú jel-vonalába ott harap bele, azaz kapcsolódik be a szarvakat viselő tigris (vagy oroszlán), ahol az éves Nap-járás idején a Nap a legmagasabb ponton, azaz az Oroszlánban van – ezen a fekvő S pályán. Tettét – azaz első mancsa forgóját jel-szerűen is megjelölve S görbével – nem érthetjük félre! Mindez a Nap fémében: aranyban megformálva az életünket éltető, „bearanyozó” Nap éves járását modellezve!

Bizony, ez a 2500 év úgy telt, hogy az égietől (a kozmikus törvényektől) tettük függővé a létünket – s ezt tudatosítottuk is, örökítettük is vizuálisan...

23. Lengyel vásznhímzések indás mintái a XVII. században hasonló elveket, hitvilágot tükröznek

A lengyelekhez fűződő barátságunk (talán a szarmata kortól) azon is alapszik, hogy ők is keleti módon öltözködtek a középkorban, s finom gyolcsukon hasonló „törökös” minták szerepeltek, mint a mi úri hímzéseinken - bár török megszállás náluk nem volt. (És lengyel szőnyegnek nevezik az egyik legfinomabb, csomózott keleti szőnyeg-fajtát is...)

24. Makkos minta lett a kelyhekből kicsorduló vízből, a hullám „népi” változatán (Erdély)

Visszatérve azokra a ritka „török” és magyar darabokra, amik nem kifejezetten szabadrajzúak (mint a magyar úrihímzések, vagy az oszmánoké), inkább csak annyira geometrikusak, mint a mi gömöri archaikus lepedőink: a példák mindkét nép archaikus hagyománykészletébe tartozóak. Szögletes hullámban náluk is, nálunk is stilizált életfák állnak, de csak nálunk: még totemisztikus madár is, akárcsak az idézett osztják-vogul hímzéseken. Délről a szeldzsukok, északról a vogulok hagyománya között e minták szintézise tehát nálunk találtatik meg, s ismét itt a leggazdagabbnak a variációk, méghozzá abban az ősi stílusban megtartva, amiben még a hímzéseken nem vált el véglegesen a magyar nemzeti egység népire és úrira, egyszínűre és színesre, szálszámolásosra és laposhímzéssel tömötté. S tovább: a geometrikus és a szabad-rajzú vonal azután „arabeszkké” délen az arabokig, szögletes kéreg-, s csomó-mintává (is) északon a skandinávokig.

A centrumban, Európa közepén maradván a gömöri madaras mintát és társait nem kellett átvegyük nyugatról, de még az olasz reneszánsz mintakönyvekből sem (annak ellenére, hogy az olaszokat is érte keleti hatás), ha a madarak nyomán Egyiptomot is bekalkuláljuk a térképünkre, mint a finnek jelzik. Mert Egyiptomot is Ázsia felől érte sok alapvető hatás (a szkítáknak is voltak adófizetői), s van olyan vélemény, hogy „nagy hatással volt az egyiptomiakra a mongolok művészete, bár e nép nem jutott el hódításai során Egyiptomig. Ennek ellenére mind több, a mongolok által terjesztett, kínaias jellegű, mitikus állatfigura jelent meg az egyiptomi szőnyegeken, kárpitokon díszítőelemként. Ugyanakkor megmaradtak a korábbi kopt stílusú szőlő- és állatábrázolások is, egészen a XII. századig.”²³ (Ne feledjük, hogy a mongolok csak a XV. században hagyták el Perzsiát.) De már a Nap-vallást felvállaló Ehnatont is talán felesége, Nofertiti győzte meg e hitnek (akiről feltételezik, hogy a hettiták, vagy az É-mezopotámiai Mitánia, napimádó leánya volt i.e. 1300-ban, aki hazájával szoros kapcsolatot tartott.) S bár időben közelebb lehetett e térségből indulóan, a Kaukázuson át (vagy tőle keletebbre a pusztákon hömpölygő népek) a vogulok-törökök-magyarok (s más, nyomot az említett népekben hagyó rokonok) érintkezése, csoda, hogy mégis megtartottuk (ha

²³ Mátéfy Györk: Szövött szőnyegek és falikárpitok. Budapest, 1987. 18.

a voguloknál elismerjük, akkor a magyaroknál is lássuk be) az e jelekhez fűződő szakrális szokásrendszereket is kontinuisan, sőt a maya = lepel filozófiáját is – egészen máig.

„Két népnek a történelemben való rövid ideig tartó véletlen találkozásokor sokminden kölcsönözhető: használati eszközök, e tárgyak elnevezései, hangszerek, az öltözet és az edények formája, sőt eposzi témák is; ami azonban a törzs szellemi életének oly titkos, bensőséges szféráját érinti, mint a temetkezési rítus, azt mechanikusan átvenni – minden ezt mutatja – lehetetlen. A sír – a vallás pontos lenyomata. A temetkezési szertartás egyik néptől a másikhoz csak a hittel, azaz a tudatformával együtt jut el.”²⁴ Ez vonatkozik a halottas lepedőkre is!

Eljött az idő, hogy még tudatosíthassuk magunkban (és népünkben) a most még meglévő, de lassan elmúló értékeink lényegét, becsét, amit az úrihímzéseknél is régebbi gyökerűnek látszó, s a magyar nemzeti művészet egységét, jellemzőit együtt őrző gömöri lepedőcsíkok, s a rajtuk lévő jelek jelentenek! Mert remélem érvelésünk során feltárult e leplek igazi titka, s maguk mutatták meg, hogy az egyszerű felvágott, vagy még inkább az analóg vagdalásos, rece, horgolt szemfedeleken keresztül úgy távozik (vagy érkezik a születésnél) a lélek, talán abban az alakban, mely a vagdalás elé van hímezve. Minden esetre a lélekmadarak a kísérőik! (Gyűjtéseim során azt sohasem tapasztaltam, hogy az áttört lepedőket felvágták volna!) Fontos volt megtartani a hagyományos madár, kehely, életfa jelet is, hogy a lélek (madár) az áldozati kehely (üst) felett, a csillagos élet-fa ágai között találjon vissza a fény-létbe.

Úgy tűnik eredményre vezetett az utóbbi száz évben a Huszka József és Lúkö Gábor óta tartó folyamat, mely legújabbán Pap Gábor munkásságában²⁵ a múltunkat népművészetünkön keresztül megérteni akaró, a magyarságnak programadó üzenetek felfejtésén dolgozik. Hiszen e témakörben kutatva is látható, hogy a hitvilágunk kozmikus egységben áll a tárgyi népművészet alkotásaival. A lepedők különös és változatlan jelvilága rávilágít arra a szándékra is, hogy a népünk talán évezredek óta változatlan formában gyakorolja szakrális tevékenységét a születés és a halál eseményei körül – hasonlóan más sztyepei népek gyakorlatához. Ez a tevékenység pedig egybeesik a kozmosz, a természet törvényeivel, térben és időben modellezve azt. A csillagok szintjén a halottas, illetve menyasszonyi lepedők jelei a Zodiákus körében mozognak, egyrészt az egy irányba vonuló madarak képviselte Halak-Szűz tengelyt jelölve (a Szűz tulajdonságokat e rendszerben pedig éppen a vagdalásos-rácsos hímzéstechnika jelzi). Ez az asztrál-mítoszban a halál tengely, melynek helye van a halottas lepedők funkciója kapcsán a hitvilágban. A Szűz testiség alapján pedig a menyasszony körüli teendők is ide kapcsolódnak, egybe is mosódnak a lepedők használatában. De ahhoz, hogy e tengely ne a végpont (a Halak jegye az évkör végét is jelzik: halál) legyen, hanem a feltámadás – ahhoz ez a tengely át kell billenjen az évkörben következő Kos-Mérleg tengelybe, amely az életet hozza. (A Kos jelét mindenütt ott találjuk a minták között, ami maga a feltámadás, s e napéjegyenlőségi tengely másik felén a Mérleg a kígyós motívumokban realizálódik.) A lélek a halálból át kell billenjen a feltámadásba – a Szűz, akár mint menyasszony is meg kell kezdje az élet-folyamatot, rá kell hangolódjon arra a hullámra, amellyel tovább megy majd az élete.

A „madaras” halál tengelyre merőlegesen a teljesség másik fő iránya az „élet tengelye”, melynek végpontja a Nyilas és Ikrek – éppen a Tejút becsatlakozásánál a Zodiákusba. Azért beszélünk erről, mert a Tejút-fa (életfa) a lepedők talán leggyakoribb motívuma, s mellette ott is állnak párban a madarak, most már kettősük az Ikrek minőségét jelölve. Vagy magán a fehér fán ülnek – hiszen ők juthatnak át repülve a Nyilas képviselte erőközpontig, amihez a magyarság sorsát kötik a rendszert ismerők. A Tejút központja felől a Nyilason át áramló energia az Ikrekben testesül meg – modellezve a magyar eredetmondát is. Ha az Ikrek-Nyilas tengely az előbbi mozgással átbillen a következő jegyekbe, akkor a Rákban a menyasszony megtermékenyül, a lepedő a születésnél lesz jelen, a Bak-jelleg pedig szemben: a csomózott hímzés megkötéseiben jelződik. Megváltónk, Jézus is Karácsonykor, a Bak jegyében született. Megváltó lehet minden gyermek legalább a családja számára, ha lelke a varrott-csomózott hímzés mintáin átjutva kellő útmutatást kap már születéskor. Halálakor ugyanaz a jel már más jelentést közvetít - a neolitikumtól él az a hiedelem, hogy az urnán,

²⁴ Olzsasz Szülejmenov: Sumér és Ázsia. Garfield, USA, 1977.

²⁵ Pap Gábor: Mag hó alatt – télutón. Budapest, 2003.

sírkövön lyukat hagyjanak a lélek távozásának! A mi halottas lepedőinken ez kiegészül azzal, hogy a hasadékra hímezve felajánlják a madarat is a lélek röptéhez.

A színei is beszédesek: a halottas fekete (és fehér) mellett van színpompás is – az életöröm kifejezésére a születésnél, násznál. Az aransárga selyemfonállal kivarrt, mely így elég ritka – bár Malonyay közöl, és a veszprémi anyagban is említenek sárgát - feltehető, hogy a hajdani arany fémzál emlékét idézi a sárga színével. A Dunántúlon úgy jellemzik e sárga színt használókat, hogy azt a gazdagabbak készítették - s talán éppen az „aranyossága” miatt, vagy, mert a Nap színének megidézése hajdan a vezetőknek kijáró, rangjelző szín volt. Égszínkéssel kombinálva is látjuk a palócoknál, de ritka, kék-sárgán (a nappal és az éj színeiben). Ha a sárga (vörös) előbb a fém-arany színével a Napot idézte meg, akkor a sárga-kék párosítás talán a Napot és a Holdat, a nappal és az éjszaka váltakozását jelzik színükkel is, így egyben az időt, az élet menetét, folyamatát is. A csillag a „farokról” önállósulva égi fává, égigérő, fenn lebegő jellé válik e közegben – s az Amu-Darja mellett ebben a formában, türkmén szőnyegen „talizmán” motívumnak mondanák.²⁶ Nem lehetetlen, hogy nálunk is ezért kerültek fel a legfinomabb hímzéseinkre annak idején.

A még elvontabb, geometrikus halotti lepedők betétein a jellemző hullám-inda bizonyítja a fentieket. Ugyanis – már utaltunk rá, hogy – a végnélküli hullám periódusokra tagolódik, S vonal formájában. Nem mondhatjuk véletlennek (mert a lengyel anyagon is látszik), hogy ez tudatos tagolás: és szerintünk egy-egy élet-szakaszt jelöl. (Születés, felnövekvés, csúcspont, majd hanyatlás, halál – de a gyermek születésével újakezdéssel. Ez az emberi élet folyama.) Szimbolikájában egybeesik a kozmikus törvénnyel: a Nap járásának egy éves periódusával, amit az egyenlítő mentén újra és újra megtesz. (Téli állapotából feljön a pályája az egyenlítőhöz, a tavaszi nap-éj egyenlőségkor

átlépi azt, és fejük felett éri el csúcspontját nyáron, majd rövidülnek a nappalok, és pályája az egyenlítő alá viszi az őszi napéjegyenlőség után.) Az életre utal a hullámban lévő vegetáció, amit a Naptól kapunk, de tudatosnak látszik a fekvő S hullámot horizontálisan középen rendszeresen elválasztó, azt szakaszoló „egyenlítő” jelzése is. Legszebb utalás erre a svasztikás szőnyeg! (14.) Az „elvont” természeti törvények tudatosításai ezek a (még figurális környezetben is megtartott) „absztrakt” jelek!

25. Abroszon az összeillesztés S vonala önállóan is jelzi az utat, köztük a négyzet az „egyenlítőn” a földi végesség...

Ez az S görbe az időben kiterített nappályá tendencia a földgömbre vetítve (az egyenlítő-től 23,5 fokra északra és délre) egy övet ír ki, amiben találhatóak a létünket is modellező Zodiákus csillagképei. A csillagászok már évezredekkel ezelőtt számon tartották hatását, an un. Állatövnek, amiben a Nap járja látszólagos útját. (Tehát napút!) A közel-keleti ókortól Európában a középkoron

²⁶ Gombos Károly: Régi türkmén szőnyegek. (Katalógus) Budapest, 1975. 103.

át szinte máig számon tartották, tulajdonságokat modelleztek vele – ami tükröződött a művészetben is. Ha ezt nem vesszük figyelembe, akkor sok hatását meg sem tudjuk érteni a régről örökölt jeleknek.

Így vált jelképpé az emberi világban is az öv szerepe, ami az emberi testet tagolta, mint az egyenlítő a földgömböt – erősítve, védve a test középpontját: a köldököt (a születés helyét). Amellett, hogy az emberi test részeit a középkorban a zodiákus hatások elemeivel is azonosították. Mindezt a Nap analógiájával, éltető erejének tudatosításával érthetjük meg, az ábrázolásokban is. Például azt, hogy miért húzódik a textileken horizontálisan egy láthatatlan vonal a betét-övön az S hullámok közép-tengelyében, s miért jelölik ezt szakaszoló, sokszor forgó elemekkel, feltűnően.

A jelek tudatos alkalmazását a magyar népművészet más ágain is felismerhetjük: pl. vámfalusi figurális tányérok esetében, értelmezhetjük hímzett mezőségi párnával, vagy akár megint csomózott keleti szőnyegek jel-elemeivel. (26-29.)

26. Vámfalusi tányérok

27. Mezőségi párna

Ha az emberi test van a középpontban (a figurális ábrázolásokon), annak a középpontja (mint az X jelnek is a metszéspont) a köldök, e fölött a „világos” lélek és szellem zónája, alatta a sötét anyag, a testi érzékek, ösztönök lapulnak. Ezt választja el az a bizonyos öv, egyenlítőként – mellette Nap-virág rozettával.

Ha nem időben széthúzva, hanem egy (napi) egészként kezeljük a Nap járását, akkor az S jel helyett (a fenti-lenti ívet összefordítva) kör-egészet kapunk. Ennek egységében Keleten kel a nap és fejük feletti félkörön emelkedik és nyugszik Nyugaton a fény, míg éjjel bejárja az alsó félkört, hogy megújulva újra felkeljen Keleten. Mindezt az öv, jelen esetben a horizont alatt és fölött, tól-ig láthatóan, vagy takartan.

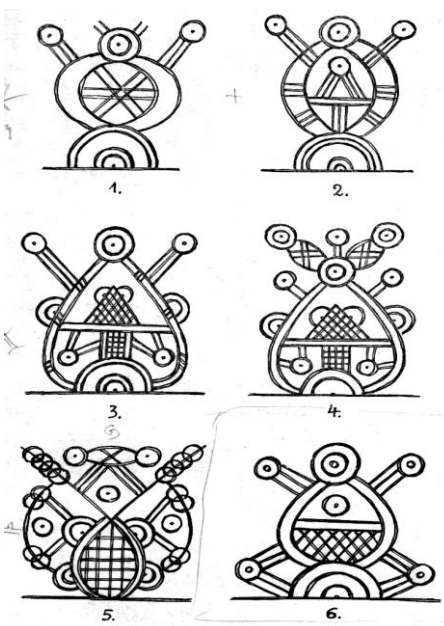
A figurális vámfalusi tányérokon csodálkozunk, hogy miért lebeg az X alak derekánál a két rozetta – a különböző időben készülteken is? Talán a következő párna kigyós (?) hullámában lévő,

hasznos központi női figura magyarázhatja: akinek az altestéből kinövő élet-virágok a termékenységére utalnak, a nő = növény, növekmény fogalomkörben. A tányér nőalakjainak is az altestébe rejtett (kötényén jelzett) magok virágoztak ki ott, míg itt a virág-fejű, természet-istenasszony terjeszti ki áldásos tevékenységét.

28-29. Keleti szőnyegekben is övként megjelenő vízszintes a két-irányú folyamattól-ig határát jelzi

Ugyanez a képlet geometrikusan fogalmazva látható a keleti szőnyeg fehér medáljában (28.) – de talán egy ház, keresztet viselő (templom, oltár?) formavilágával egyetemesen kifejezve, és ugyanennek a szőnyegnek a keret-sávjában a hullámban megfogalmazva. A szellemi és anyagi termékenység terjedése ugyanazzal a képlettel kifejezhető, mint a mindent éltető Nap járása, vagy az élet ritmusa. A más szőnyegekben is látjuk (pl. a 29. keretén), hogy sötéten és világosan váltakozó medálók (kör) központjában lévő (életet befoglaló) rombusz az „egyenlítője” mentén oda-vissza kiterjed, mint a fény napi változása, vagy akár az éves mozgása a tavaszi-, és őszi napéjegyenlőség határáig, ahol fordul s vissza. Ráadásul az ismert „kos-szarvakkal” is utalnak e mozgás dinamikájára a horizont felső-, s alsó szférájában. (A medálók közötti vonal pedig ezt a tól-ig mozgást a végsőkig egyszerűsíti jelbe.)

Az ácsolt ládáinkon is vélünk (emberi) figurákat felfedezni, de kozmikusnak, mert egyrészt kör Nap-kerekek, vagy csillagok társaságában vannak (32.), másrészt testük egységét „övvel” osztják.

30. Szülő nő ábrázolások (Lükő Gábor 1975. nyomán)

1-3. Alföld, 4-6. Felvidék

31. Alföld

32. Ácsolt szekrények figurái²⁷

Lükő Gábor rajzán kivételnek látszik az 5-ös variáció, mert nincs horizontális osztás a testben – látszólag. De, ha az X-el jelölt középpont mellett a kis köröket – kozmikus gömb formájukkal indokoltan) égitest, azaz a Nap különböző fázisainak vesszük, akkor a jobbra és balra megtestesülő ék-babákat (a bálványkövek jeleihez hasonlóan) az évkörben a napéjegyenlőségek (Kos, Mérleg) helyzetének, fölötté a nyári napforduló legmagasabb pontjának tarthatjuk. Tehát itt a Nap szüli meg a gyermekeit – a régi törvény szerint. Fölül a nyári napforduló legmagasabb pontjának ábrázolt „kétfejű baba” a Rákban, az anyaság vonzatában a Nap-járás horizontális mozgásaira utal. Az X ember negyedik iránya, alul a téli (rácsos) Bak időszakába zárul, amikor a Nap-pálya a horizont alá ér nálunk, az északi-féltekén. A Nap-jarást modellező tengelyek tehát kiírják, indokoltá teszik a vízszintes osztást a szülő nők (kozmosz értelmű) testében, a bálvány-kő Istenanyát idéző ábrázolásokon, mint a hozzá kapcsolódó kétfejű babákat is.

33. Horizontálisan kapcsolt sor, agancsos, bálvány-szerű figurákkal – ácsolt ládáról

²⁷ lásd bővebben Makoldi Sándor: Szuszékokra rótt üzenet. Debrecen, 2021.

34. Régi magyar vagdalásos, rece, áttört, hímzett lepedőszélek hullámai

Ezeket a lelki-szellemi üzeneteket hordozzák számomra a leleplezett gyönyörű lepedők finom hímzései is, melyek variálódtak, de nem változtak generációk hosszú során át – máig - a magyarságnál. A régen koporsónak is használt ácsolt ládákban tartják sokan – melynek szintén archaikus (magyarázatra szoruló formákkal országosan üzenő) jeleit idéztük ide az előbb – ma is a halottas lepedőiket, mint régi kelengyjüket, azaz örökségüket. Szellemi értelemben is!

Sajnos a két világháború után a temetési szokásainkat gyökeresen megváltoztatta, hogy nem lehet a halottat otthon ravatalozni, így a tiszteletükre varrt díszlepedők kora végképp lejárt. Aki pedig kórházban hal meg, attól jószerivel még elbúcsúzni sem tudunk! Sok lelki gyötrelemtől így nem szabadulhatunk, a lelkünk nem nyugszik meg a végtisztesség elmaradása, formálissá válása miatt, s ez a társadalmat is beteggé teszi... Ugyanígy a születések is kórházhoz vannak ma már kötve – ahol szó sem lehet a csecsemővel történő régi szokások gyakorlására. Ugyan hamar hazamehetnek az anyák a gyermekkel, de többnyire a szülőktől külön lakásba, ahová már az esküvő után elköltöznek. De ki is fordítana kézimunkára ennyi munkát és időt? Nem tiltják a hímzést, csak a felhasználási lehetőségeket tették lehetetlenné! Vége. Az égi madarakkal pedig – melyeket még Atilla hozott a zászlaján túlról (Turul) – a Szentlélek is hiányzik a mai világból!